

การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4
สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา*

DEVELOPMENT OF LEARNING MANAGEMENT OF DHAMMA STUDY IN
ACCORDANCE WITH IDDHIPĀDA 4 OF SECONDARY SCHOOLS

¹พระครูพิศาลธรรมานุวัตร (สมนึก เตชธมโม) Phrakrupisalthammanuwatr (Somnuek Tejadhammo),

²พระมหาญาณวิวัฒน์ ฐิตวฑฒโน Phramaha Yannawat Thitavaddhano,

³สมศักดิ์ บุญปู Somsak Boonpoo

^{1,2,3}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: tejadhammoo@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยมีขั้นตอนการวิจัย 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา ใช้แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนมัธยมศึกษา 400 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ด้วยการสัมภาษณ์ข้อมูลสำคัญ 22 ท่าน ด้วยแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และขั้นตอนที่ 3 เสนอการพัฒนา โดยการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ 17 ท่าน ด้วยแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา สรุปผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ มีหลักสำคัญ 3 ประการ ประกอบด้วย 1) การจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาควรความร่วมมือกันระหว่างผู้บริหาร ครู กรรมการสถานศึกษา พระสงฆ์ ผู้ปกครอง นักเรียน และชุมชน 2) การจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาควรความร่วมมือกันมากขึ้นใน 4 ด้าน คือ ด้านเนื้อหาวิชาและวิธีการสอน ด้านการบริหารทั่วไป ด้านครูผู้สอน ด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก 3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน โดยการนำหลักการเรียนการสอนธรรมศึกษามาบูรณาการกับหลักอิทธิบาท 4 ประการ ด้วยการมีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝืน และใช้ปัญญาสอบสวน โดยสรุปองค์ความรู้การวิจัยเป็น LID

คำสำคัญ: การจัดการเรียนการสอน, ธรรมศึกษา, อิทธิบาท 4, โรงเรียนมัธยมศึกษา

Abstract

The purpose of this research paper is to propose the development of the Dhamma Study Teaching and Learning According to Ithbaht 4 for secondary schools. Mixed research There are 3 steps of research which are step 1: study the conditions of the teaching and learning management of Dharma education Questionnaires were used by 400 secondary school students. Data were analyzed using descriptive statistics such as frequency, percentage, mean and standard deviation. Step 2 The development of teaching and learning in Dhamma education according to the power of virtue 4 with data interview. Important 22 people with an interview form Data was analyzed by content analysis. And step 3, propose the development by group discussion of 17 experts with questions for group discussion Data was analyzed by content analysis. The conclusion of the research shows that The Development of Dhamma Education Instruction According to Ithbaht 4 for Secondary Schools To achieve success, there are 3 important principles, consisting of 1) The teaching and learning of Dharma education should be the collaboration between the administrators, teachers, school directors, monks, parents, students and the community. 2) The teaching and learning of Dharma education should Increasing participation in 4 areas: content and teaching methods General management Teachers Facilities management 3) All stakeholders have participated in the school development. By integrating the principles of Dharma education with 4 principles of the Dharma with patience, diligence, concentration, and using intelligence to investigate. In summary, the research body is LID.

Keywords: Learning Management, Dhamma Study, Iddhipada 4, Secondary Schools

บทนำ

สภาพของสถานการณ์สังคมไทยในปัจจุบันชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาวิกฤตอันน่าเป็นห่วงจากการพัฒนาที่ขาดความสมดุล โดยมุ่งสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วทำให้บุคคลและสังคม รวมทั้งโครงสร้างและกลไกการบริหารและการจัดการต่างๆ ปรับตัวตามไม่ทันเกิดความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับการพัฒนาทางจิตใจ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562, หน้า 35) ก่อให้เกิดปัญหานานัปการโดยเฉพาะต่อเด็กและเยาวชนในวัยเรียน ปัญหาที่สำคัญที่พบบ่อยคือ การละเมิดศีล 5 ในประเด็นต่างๆ เช่น การทำร้ายกันจนถึงแก่ชีวิตหรือการเบียดเบียนกัน การฉ้อราษฎร์บังหลวง การลวงละเมิดทางเพศ การไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกัน และการดื่มสุราหรือเสพยาเสพติด เป็นต้น จากการศึกษา พบว่า รากเหง้าแห่งปัญหาที่แท้จริงคือการทำให้นักเรียนขาดการกลมกลืนจิตใจและปลูกฝังในเรื่องศีลธรรมจริยธรรมจนทำให้ความสำนึกต่อหน้าที่ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี และการใช้สติพิจารณาอย่างคิด ได้ลดน้อยถอยลงและแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมภายนอกที่ไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมรอบตัวของนักเรียนที่ยุ่ง ส่งเสริม ชักจูงและโน้มน้าวอย่างต่อเนื่องด้วยรูปแบบที่มี การพัฒนาอย่างหลากหลาย ทำให้ยากต่อการควบคุม ป้องกัน และแก้ไขปัญหานักเรียนให้สัมฤทธิ์ผลได้ภายใต้ การเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ เว้นแต่นักเรียนจะถูกจัดระเบียบทางความคิดจนมีจิตใจที่ใฝ่ดีและมีพลังใจที่

เข้มแข็งมีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นภูมิคุ้มกันเหตุปัจจัยในทางเสื่อมที่จะเข้ามาทำลายคุณภาพชีวิตที่ติงามได้ด้วยหลักกรรมทางศาสนา (กรมการศาสนา, 2550, หน้า 22)

โรงเรียนเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมที่เกิดขึ้นจากความต้องการของสังคมเพื่อทำหน้าที่หลักในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่สมาชิกของสังคม โดยให้การศึกษาและอบรมสั่งสอนเพื่อพัฒนาบุคคลให้เจริญงอกงาม มีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรมศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม มีความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ และพอใจที่จะฝึกฝนร่วมกันกระทำภารกิจต่างๆ เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยส่วนรวม การศึกษาจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ทุกชีวิตและยังเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรมซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเบ็ดเสร็จที่บุคคลนำมาพัฒนาความสามารถ ทั้งทางด้านทัศนคติและพฤติกรรมตามค่านิยมของสังคม รวมทั้งเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทั้งสายสามัญและอาชีพ ศีลธรรมและวัฒนธรรมที่สำคัญคือเป็นเครื่องชี้แนวทางให้ประพฤติปฏิบัติและใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวมอันเป็นเจตคติที่ดีงามทางด้านความมีน้ำใจ ซึ่งการปฏิบัติต่อส่วนรวมในทางที่ดี ก่อให้เกิดทักษะความคล่องแคล่วความชำนาญในการปฏิบัติตามในแนวทางที่เหมาะสมตามขอบเขตศีลธรรม ทั้งความประพฤติภายนอกและคุณธรรมภายใน โรงเรียนจึงเป็นสถาบันทางการศึกษาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อไปเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณภาพเพื่อออกไปพัฒนาสังคมในอนาคต นักเรียนจึงเป็นทั้งทรัพยากรบุคคลที่สำคัญและผู้ใช้ทรัพยากร (ประภาส สีหอำไพ, 2553, หน้า 1) อีกทั้ง นักเรียนเป็นเป้าหมายรวมของการศึกษาเล่าเรียนซึ่งมีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียนให้เป็นไปตามแนวทางที่ปรารถนา เพราะถ้าปราศจากนักเรียนแล้ว โรงเรียนก็ไม่ต้องมีหรือตั้งอยู่ไม่ได้ โรงเรียนจะมีแต่ผู้บริหาร ครู และอาคารสถานที่ได้อย่างไร นักเรียนจึงเป็นทรัพยากรป้อนกระบวนการของโรงเรียน นักเรียนเป็นจุดเริ่มต้นของสังคม โรงเรียนจึงต้องจำลองเวทีสังคม เพื่อให้ นักเรียนได้มีโอกาสฝึกฝนลักษณะนิสัยตามแนวที่สังคมปรารถนา ดังนั้น โรงเรียนจึงมีหน้าที่พัฒนาทรัพยากร คือ นักเรียนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ชุมชน หรือสังคมจะเกิด หรือตายอยู่ที่คุณภาพของนักเรียนที่จะเติบโตเป็นสมาชิกของสังคมในอนาคต นักเรียนในฐานะทรัพยากรมีลักษณะแตกต่างจากทรัพยากรอื่น ตรงที่ว่านักเรียนจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ผลิตและใช้ทรัพยากร ในรูปแบบอื่นโรงเรียนจึงต้องพัฒนานักเรียนให้เป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพนักเรียนจะเป็นทรัพยากรที่มีค่าได้ต่อเมื่อนักเรียนมีคุณภาพโรงเรียนจึงมีหน้าที่พัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพทั้งความรู้ เจตคติ และทักษะความชำนาญ ประสบการณ์ภายในโรงเรียน ซึ่งหมายถึง กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนกิจกรรมเสริมหลักสูตรและบริการที่ทางโรงเรียนจัดให้จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาพฤติกรรมนักเรียน เพื่อให้ นักเรียนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น รู้จักช่วยตนเอง รู้จักทำงานร่วมกันอย่างมีระบบรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา สาระสังคมศึกษาศาสนา และวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ในการที่จะพัฒนาจริยธรรม คุณธรรมและค่านิยมที่ส่งผลให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่ติงามอันเป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตร (ชัยยงค์ พรหมวงศ์, 2551, หน้า 12)

สถาบันสงฆ์นับว่าเป็นสถาบันที่สำคัญอย่างยิ่งสถาบันหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า คนไทยในสมัยก่อนส่วนมากจะนำลูกหลานไปฝากไว้กับวัด เพื่อให้มีโอกาสได้เล่าเรียนหนังสือให้มีความรู้ อ่านออก เขียนได้ เมื่ออายุครบบวชก็จะได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุศึกษาเล่าเรียนวิชาการชั้นสูงต่อไป ส่วนสตรีและคนชราจะได้รับความรู้จากการไปสดับฟังพระธรรมเทศนาที่วัด ดังนั้น คนไทยส่วนใหญ่ในสมัยก่อนๆ จึงดำเนินชีวิตโดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำแทบทั้งสิ้นการดำเนินชีวิตทำนองนั้น คนไทยรุ่นหลังมักจะเรียกขานอย่างชื่นชมว่าวิถีไทย นั่นคือ พ่อแม่

ปู่ย่า ตายาย จะให้การฝึกอบรมแก่บุตรหลานของตนให้ครองชีวิตแบบไทยๆ โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของชีวิตสั่งสอนให้อุทิศทุกคนมีศีล สมาธิ และปัญญา ทำให้ครองชีพอยู่ในสังคมอย่างสงบสุขได้ (วรวิทย์ วศินสรากร, 2550, หน้า 40) ดังนั้นจึงปรากฏนโยบายที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 540 มาตรา 73 ซึ่งมีข้อความระบุว่า รัฐต้องสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต และในวรรคต้นเองมาตรา 8 มีข้อความว่า รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรมกระทรวงศึกษาธิการได้เล็งเห็นความสำคัญดังกล่าวจึงจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาทุกชั้นและทุกระดับการศึกษาตลอดระยะเวลาเรียน และได้มอบหมายให้กรมการศาสนาดำเนินโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและให้สถานศึกษาที่สังกัด

ต่อมา กระทรวงศึกษาธิการเข้าร่วมเพื่อดำเนินการ แต่ยังคงพบว่ามีปัญหาในทางปฏิบัติอยู่มาก กล่าวคือ การบริหารและการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนายังขาดประสิทธิภาพ ขาดความเอาใจใส่ และไม่มีมาตรการเสริมอย่างเป็นรูปธรรม สถานศึกษาหลายแห่งจึงไม่ได้จัดให้มีการเรียนการสอนอย่างจริงจัง รวมทั้งขาดการบูรณาการการเรียนการสอนด้านศีลธรรมเข้ากับวิชาสามัญโดยทั่วไป อีกทั้ง ไม่ให้ความสำคัญต่อพระภิกษุที่มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอย่างถ่องแท้เข้ามาเป็นครูหรือวิทยากรในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบและครบวงจร ทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ ส่งผลให้ผู้เรียนขาดความซาบซึ้ง ขาดการปฏิบัติ และขาดการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างทั่วถึงจึงไม่สามารถใช้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมคุณธรรมและแก้ปัญหาชีวิตของเยาวชนและประชาชนในสังคมได้อย่างเด่นชัดและเป็นรูปธรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562, หน้า 30-31)

หลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับหลักการบริหารสถานศึกษามีความหลากหลาย สำหรับงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจหลักพุทธธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา คือ อิทธิบาท 4 อันเป็นหลักธรรมที่เป็นบาทฐานแห่งความสำเร็จซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (ที.ปา. (ไทย) 11/110/80-81) โดยการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาที่มีประสิทธิภาพนั้น ผู้เรียนจะต้องมีฉันทะ ความมีใจรักในการเรียน มีความสุขกับการเรียน พอใจรักใคร่ในหน้าที่ของตนเอง รักเป้าหมายของการเรียน รักวัตถุประสงค์ของการเรียนนั้นและตั้งใจเล่าเรียนอย่างจริงจังด้วยความเพียรพยายามอย่างเต็มที่ มีวิริยะ ความเพียร มีความพยายามในการเรียนด้วยความมุ่งมั่น แม้ว่าจะมีอุปสรรคในการเรียนมากเพียงใดก็ตาม มีจิตตะ ความเอาใจใส่ในการเรียนตั้งใจด้วยความเอาใจใส่ และมีวิมังสา ความพิจารณาไตร่ตรองในเหตุและผลแห่งความสำเร็จของการเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ได้แนวทางการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นคุณธรรมพื้นฐานอันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษาและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการนำไปประยุกต์ใช้ในโอกาสต่อไป

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา เพื่อนำผลการวิจัยไปเป็นข้อมูลในการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนธรรมศึกษาของพระสงฆ์ในสถานศึกษาและเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักเรียนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขตลอดไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อเสนอการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา มีการดำเนินการดังนี้

1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยทำการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และหลักการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการสร้างแบบสอบถาม และใช้เป็นกรอบแนวคิดเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา

2. ศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา ดังนี้

2.1 กลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย 1) ประชากร ได้แก่ นักเรียนมัธยมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา จำนวน 2,149,589 คน 2) กลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดจากตารางสำเร็จรูปของ Taro Yamane (อ้างใน ธานินทร์ ศิลป์จารุ, 2552, หน้า 45) เป็นตารางที่ใช้หาขนาดของกลุ่มตัวอย่างเพื่อประมาณค่าสัดส่วนของประชากรและกำหนดให้สัดส่วนของลักษณะที่สนใจในประชากรเท่ากับ 0.5 ระดับความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ 5% และระดับค่าความเชื่อมั่น 95% ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 400 คน คือ นักเรียนมัธยมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา จากนั้นดำเนินการสุ่มตัวอย่างของแต่ละกลุ่มของประชากรตามจำนวนสัดส่วน

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามปลายเปิดตามกรอบแนวคิด ซึ่งสังเคราะห์จากการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3 การหาคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 1) นำเครื่องมือซึ่งเป็นแบบสอบถามปลายเปิดเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พิจารณาตรวจสอบประเด็นคำถาม เนื้อหาสาระ ให้มีความครอบคลุม สอดคล้องกับกรอบแนวคิด 2) นำแบบสอบถามปลายเปิด เสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 รูป/คน เพื่อตรวจสอบเนื้อหาและความสอดคล้องของข้อความคำถามกับกรอบแนวคิด แล้ววิเคราะห์หาค่า IOC (Index of Item Objective Congruence) ซึ่งได้ค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.7 – 1.00 ถือได้ว่าแบบสอบถามได้รับการยอมรับจากผู้เชี่ยวชาญ 3) นำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่านมาปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถาม แล้วนำไปทดลองใช้ (Try Out) กับกลุ่มตัวอย่างทดสอบในการวิจัย 30 คน เพื่อหาความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา หรือวิธีของ Cronbach ซึ่งมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ เท่ากับ .861 จากนั้นทำการปรับปรุงแบบสอบถามให้สมบูรณ์ก่อนนำไปแจกแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง

2.4 วิเคราะห์ข้อมูล 1) นำแบบสอบถามทั้งหมดมาตรวจสอบความสมบูรณ์ โดยการตอบแบบสอบถามแล้วนำมาคัดเลือกฉบับที่สมบูรณ์เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยการบันทึกคะแนนแต่ละข้อของแต่ละคนลงในแบบลงรหัส (Coding Form) 2) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัย

ทางสังคมศาสตร์ 3) การวิเคราะห์ข้อมูล คือ ข้อมูลสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามใช้ความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) และข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอน ธรรมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล วิเคราะห์โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่า เบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยมีการแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์โดยมีเกณฑ์ระดับการให้คะแนน ของของลิเกิร์ต (Likert) (บุญชม ศรีสะอาด, 2558, หน้า 99)

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอริยาบท 4 สำหรับโรงเรียน มัธยมศึกษา โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลการวิจัย ประกอบด้วย การวิเคราะห์เอกสารที่เป็นหนังสือ ตำรา งานเขียน บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีการพัฒนา แนวคิดการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา และแนวคิดหลักอริยาบท 4 และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 22 คน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) ด้วยแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลและทำการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสรุปผลตามแบบสัมภาษณ์ คือ 1) หลักการจัดการเรียน การสอนธรรมศึกษาสู่ความเป็นเลิศ สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา 2) หลักธรรมที่เหมาะสมในการบูรณาการ พัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาสู่ความเป็นเลิศ สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา 3) แนวทางการ พัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาสู่ความเป็นเลิศ สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา 4) ปัญหาเกี่ยวกับการ จัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาสู่ความเป็นเลิศ สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา 5) แนวทางสำหรับแก้ไขปัญหา การจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาสู่ความเป็นเลิศ สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา

ขั้นตอนที่ 3 เสนอการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอริยาบท 4 สำหรับ โรงเรียนมัธยมศึกษา โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลการวิจัย ประกอบด้วย การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ด้วยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 รูป/คน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) ด้วย แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม คือ 1) ความเหมาะสมของภาพการพัฒนา 2) องค์ประกอบของการ พัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอริยาบท 4

สรุปผลการวิจัย

การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอริยาบท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ หลักการ จุดมุ่งหมาย ระบบการดำเนินการ และกระบวนการ โดยมี รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. หลักการ

1.1 หลักการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอริยาบท 4 เป็นการศึกษาความรู้ที่ เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาของนักเรียน เพื่อให้มีการเรียนการสอนธรรมศึกษาให้ ดำเนินไปครบทั้ง 4 ด้าน คือ 1) ด้านเนื้อหาวิชาธรรมศึกษาและวิธีการสอน 2) ด้านการบริหารทั่วไป 3) ด้าน ครูผู้สอน 4) ด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก

1.2 หลักอริยาบท 4 เป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เป็นฐานแห่งความสำเร็จ ประกอบไปด้วยหัวข้อธรรม 4 ข้อ คือ 1) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในการทำงาน 2) วิริยะ ความเพียรพยายาม ในการทำงาน 3) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝึกฝนในการทำงาน 4) วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญเหตุผลแห่ง ความสำเร็จของงาน

2. จุดมุ่งหมาย

2.1 เพื่อให้สถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา ได้นำการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาไปใช้

2.2 เพื่อให้ผู้บริหาร ครู บุคลากรในโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4

2.3 เพื่อส่งเสริมให้ผู้บริหาร ครู บุคลากรในสถานศึกษา สามารถนำหลักการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

3. ระบบการดำเนินการ

3.1 แต่งตั้งคณะกรรมการที่รับผิดชอบ

3.2 ประชุมชี้แจงคณะกรรมการบริหารสถานศึกษาในทิศทางนโยบายและมาตรการการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา

3.3 คณะกรรมการบริหารนำเสนอการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา

3.4 คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเห็นชอบ

3.5 ประชุมชี้แจงคณะครู กรรมการ และชุมชนเครือข่ายรับฟังความคิดเห็นและวางแผนดำเนินการร่วมกัน

3.6 ร่วมจัดการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาตามแผนงานที่กำหนดร่วมกัน

3.7 ร่วมตรวจสอบงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ดำเนินการในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 อย่างเป็นระบบ สุจริต โปร่งใส ตรวจสอบได้

3.8 ดำเนินการการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ในการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียน โดยมีการประเมินผล สรุปรายงานผลการดำเนินการในภาพรวม และเผยแพร่ให้แก่ทุกภาคส่วนต่อไป

4. กระบวนการดำเนินการ เป็นกระบวนการดำเนินการการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาประกอบ โดยการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 กับการจัดการเรียนการสอนทั้ง 4 ด้านนั้น ดังนี้

4.1 การจัดการเรียนการสอนด้านเนื้อหาและวิธีการสอน ตามหลักอิทธิบาท 4

1) ด้านฉันทะ ความพอใจ (1) หลักสูตรธรรมศึกษามีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับวัยและสภาพพื้นฐานของนักเรียน (2) มีเนื้อหาของธรรมศึกษาที่เหมาะสมกับระดับชั้นเรียน (3) การเรียนการสอนธรรมศึกษามีหัวข้อเรียงลำดับจากง่ายไปหายากได้อย่างเหมาะสม (4) ควรมีการอบรมปลูกฝังจิตสำนึกให้มีความพอใจในโรงเรียน หรือศึกษาดูงานโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินงาน

2) ด้านวิริยะ ความเพียรพยายาม (1) มีเนื้อหาสาระไม่กว้างมากเกินไป ทำให้เข้าใจง่ายต่อการค้นคว้าเพิ่มเติม (2) ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน ร่วมวางแผน การทำงานในทุกขั้นตอนเป็นระยะๆ เพื่อป้องกันความผิดพลาดในการทำงาน (3) การบริหารงานให้ประสบความสำเร็จต้องยึดหลักธรรมเข้ามาปฏิบัติอย่างเอาใจใส่ในสิ่งนั้นๆสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันสนับสนุนให้ผู้ดำเนินงานเสนอความ

คิดเห็นที่เพิ่มประสิทธิภาพในงานที่ปฏิบัติเพื่อพัฒนาและปรับพฤติกรรมต่อความรู้ใหม่ๆ อย่างเป็นระบบ ศึกษาผลงานที่ประสบผลสำเร็จ มาพัฒนางานให้เหมาะสมกับสถานศึกษา

3) ด้านจิตตะ ความจดจ่อ (1) ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจกรรมธรรมศึกษา เช่น ตักบาตร สวดมนต์ เป็นต้น (2) โรงเรียนมีขอบข่ายของงานที่ชัดเจน ค้นหาแนวคิดใหม่ๆ หรือศึกษาผลงานที่ประสบผลสำเร็จ มาพัฒนางาน ปรับปรุงแก้ไขในสิ่งที่ยังไม่ดีให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น (3) เมื่อเกิดข้อสงสัยในการเรียนธรรมศึกษาจะสามารถซักถามพระอาจารย์หรือครูผู้สอนทันที (4) ผู้บริหารโรงเรียนควรสนับสนุนให้ผู้ดำเนินงานเสนอความคิดเห็นที่เพิ่มประสิทธิภาพในงานที่ปฏิบัติเพื่อพัฒนาและปรับพฤติกรรมต่อความรู้ใหม่ๆ อย่างเป็นระบบ ศึกษาผลงานที่ประสบผลสำเร็จ มาพัฒนางานให้เหมาะสมกับสถานศึกษา

4) ด้านวิมังสา การตรวจสอบ (1) หลักสูตรแต่ละระดับชั้นมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักคิดและแก้ปัญหาชีวิต (2) สามารถนำความรู้ที่เรียนธรรมศึกษาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.2 การจัดการเรียนการสอนด้านการบริหารงานทั่วไป ตามหลักอภิปาท 4

1) ด้านฉันทะ ความพอใจ (1) มีการวางแผนกำหนดนโยบายการจัดการเรียนธรรมศึกษาที่ชัดเจน (2) ในการนำพาโรงเรียนสู่ความสำเร็จทางด้านธรรมศึกษา ต่างมีความต้องการที่จะทำทุกสิ่งให้ได้ตามเป้าหมาย จึงจำเป็นที่จะต้องทุ่มเท ใส่ใจที่จะทำงานด้วยความเต็มใจ ซึ่งต้องปรับความคิดของผู้บริหารให้พึงพอใจในสถานศึกษาของตนก่อน ทั้งสภาพบริบทของโรงเรียนที่มีความต้องการในด้านต่างๆ นั้น ให้มีความปรารถนาที่จะพัฒนาโรงเรียนให้มีคุณภาพในการจัดการศึกษายิ่งขึ้น และมีการสำรวจความต้องการในการปรับปรุงแก้ไขปัญหา รวมทั้งสร้างความพอใจในการวางแผนการปฏิบัติงานร่วมกัน

2) ด้านวิริยะ ความเพียรพยายาม (1) มีการบริหารจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อพัฒนาผู้เรียนที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ (2) มีการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต (3) ผู้บริหารโรงเรียนควรมีการซักถามถึงปัญหาและเสริมแรงกระตุ้นให้กับบุคลากรเพื่อให้มีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอเอาใจใส่ในการบริหารงาน เกิดปัญหาพร้อมกันแก้ไขไม่ทอดทิ้งกัน จนกว่างานจะประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

3) ด้านจิตตะ ความจดจ่อ (1) มีการประสานงานกับวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเรียนการสอนธรรมศึกษา (2) มีการจัดการด้านบุคลากรที่ควบคุมดูแล และมอบหมายงานในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาได้เหมาะสม (3) มีการควบคุมและปฏิบัติงานการเรียนการสอนธรรมศึกษาให้เป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดไว้ (4) การบริหารโรงเรียนต้องยึดหลักธรรมเข้ามาปฏิบัติอย่างเอาใจใส่ในสิ่งนั้นๆ สร้างวิสัยทัศน์

4) ด้านวิมังสา การตรวจสอบ (1) ผู้บริหารโรงเรียนควรมีการวางแผนการปฏิบัติงานอย่างมีระบบยึดตามระเบียบเพื่อให้สถานศึกษามีประสิทธิภาพ (2) ผู้บริหารโรงเรียนควรมีการตรวจสอบและประเมินผลการตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด (3) มีการประเมินผลในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาให้เหมาะสมและทันสมัยอยู่เสมอ (4) มีการอำนวยความสะดวกให้แก่ นักเรียนธรรมศึกษาในการเข้าสอบธรรมสนามหลวง (5) ผู้บริหารจะต้องวางแผนการปฏิบัติงานอย่างมีระบบยึดตามระเบียบเพื่อให้สถานศึกษามีประสิทธิภาพ

4.3 การจัดการเรียนการสอนด้านครูผู้สอน ตามหลักอภิปาท 4

1) ด้านฉันทะ ความพอใจ (1) ครูหรือพระอาจารย์ผู้สอนมีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับการเรียนการสอนธรรมศึกษา (2) จำนวนครูและพระอาจารย์ผู้สอนเพียงพอและเหมาะสมกับจำนวน

นักเรียน (3) ควรสร้างทีมงานที่มีคุณสมบัติตามลักษณะงานนั้นๆ เพื่อให้โอกาสในการสร้างสรรค์งานและเกิดความพอใจในการปฏิบัติงาน (4) ควรสร้างทีมงานที่มีคุณสมบัติตามลักษณะงานนั้นๆ เพื่อให้โอกาสในการสร้างสรรค์งานและเกิดความพอใจในการปฏิบัติงาน ควรเพิ่มขวัญและกำลังใจให้แก่บุคลากรมีความมุ่งมั่นมากยิ่งขึ้น

2) ด้านวิริยะ ความเพียรพยายาม (1) ครูหรือพระอาจารย์ผู้สอนทำการสอนธรรมศึกษาตามจำนวนผู้เรียนและตามลำดับขั้นได้เหมาะสม (2) ครูหรือพระอาจารย์ผู้สอนใช้ภาษาในการเรียนการสอนได้เหมาะสม (3) ครูหรือพระอาจารย์ผู้สอนมีการเตรียมความพร้อมในเรื่องเอกสารและหนังสือได้อย่างเหมาะสม (4) ครูหรือพระอาจารย์มีวิธีการสอนที่ทำให้เข้าใจและจดจำในการเรียนธรรมศึกษาได้ง่าย (5) ผู้บริหารควรมีการซักถามถึงปัญหาและเสริมแรงกระตุ้นให้กับบุคลากรเพื่อให้มีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ เอาใจใส่ในการบริหารงาน เกิดปัญหาร่วมกันแก้ไขไม่ทอดทิ้งกันจนกว่างานจะประสบความสำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดี (6) ผู้บริหารโรงเรียนควรพัฒนาให้บุคลากรมีความรู้ความสามารถด้านการบริหารจัดการ โดยการจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีที่บุคลากรต้องการ (7) ผู้บริหารโรงเรียนควรเสริมสร้างความตระหนักในการปฏิบัติงานให้แก่บุคลากร เพราะการจัดการศึกษาในโรงเรียนอยู่ในสภาพที่มีการบริหารทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องใช้เวลาอดทน มีความมุ่งมั่นด้วยการไม่ท้อถอยต่อความยากลำบาก ต้องยอมเหน็ดเหนื่อย ต้องเสียสละทั้งเวลา และทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งส่งเสริมให้บุคลากรมีการพัฒนาและปรับปรุงงานอยู่เสมอ

3) ด้านจิตตะ ความจดจ่อ (1) ครูหรือพระอาจารย์มีการสนับสนุนหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนเข้าร่วมร่วมกิจกรรมหรือลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

4) ด้านวิมังสา การตรวจสอบ (1) มีการตรวจสอบคุณสมบัติครูผู้สอนให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถในการสอนอยู่เสมอ (2) ส่งเสริมให้ครูผู้สอนได้เข้ารับการศึกษา อบรม ในการเรียนการสอนธรรมศึกษาอยู่เสมอ

4.4 การจัดการเรียนการสอนด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ตามหลักอภิปาบท 4

1) ด้านฉันทะ ความพอใจ (1) มีการจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (2) มีเครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่เหมาะสมและทันสมัย (3) มีความเหมาะสมของขนาดห้องเรียนกับจำนวนผู้เรียน (4) การบริหารโรงเรียน เป็นการบริหารที่ตั้งอยู่บนความขาดแคลนของทรัพยากรด้านต่างๆ จึงจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกให้มีความพอใจปรับความคิดของผู้บริหารให้พอใจในสถานศึกษาของตนก่อนและใฝ่ที่จะพัฒนาโรงเรียนให้มีคุณภาพ

2) ด้านวิริยะ ความเพียรพยายาม (1) นักเรียนรู้สึกพอใจบรรยากาศในภาพรวมของการเรียนการสอนธรรมศึกษา (2) มีการใช้สื่อเทคโนโลยีที่หลากหลายในการเรียนการสอนทำให้เข้าใจง่ายและเรียนรู้ได้รวดเร็ว (3) สื่อการเรียนการสอนทำให้การเรียนการสอนมีความเพลิดเพลิน น่าสนใจ (4) มีสถานที่เรียน และอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย เอื้อต่อการเรียนรู้และสร้างความน่าสนใจในบทเรียน

3) ด้านจิตตะ ความจดจ่อ (1) มีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ปัจจุบัน เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญต่างๆ ของชาติ ตลอดถึงเทศกาลต่างๆ ที่ทำให้เกิดความสนใจและเป็นประโยชน์โดยตรงในการดำเนินชีวิต

4) ด้านวิมังสา การตรวจสอบ (1) บริหารโรงเรียนจะต้องมีการส่งเสริมให้บุคลากรนำวิธีการวิจัยเข้ามาช่วยในการแก้ปัญหา และพัฒนางานรวมทั้งมีการประเมินผลและตรวจสอบการทำงานอย่างต่อเนื่อง มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์การทำงานด้วยวิธี เพื่อพิจารณาใคร่ครวญ จุดเด่น จุดด้อย อุปสรรค

และโอกาส ในการทำงานและคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงในวิธีที่เหมาะสมกับสถานศึกษา (2) ส่งเสริมการทำงานเป็นทีมเพื่อระดมสมอง ร่วมคิด ร่วมทำ เป็นสำคัญ (3) ผู้บริหารควรมีการตรวจสอบและประเมินผลการตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์การทำงาน เพื่อพิจารณาใคร่ครวญ จุดเด่น จุดด้อย อุปสรรค และโอกาส ในการทำงานและคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงในวิธีที่เหมาะสมกับสถานศึกษา

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญเพื่อที่จะได้นำผลการวิจัยมาอภิปรายผลดังนี้

การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา เป็นการศึกษาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาของนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) เพื่อให้มีการเรียนการสอนธรรมศึกษาให้ดำเนินไปครบทั้ง 4 ด้าน คือ 1) ด้านเนื้อหาวิชา และวิธีการสอน 2) ด้านการบริหารทั่วไป 3) ด้านครูผู้สอน 4) ด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งความสำคัญของการเรียนรู้นั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก ดังที่พัฒนาพร ระวังทุกข์ (2551, หน้า 48-51) ได้กล่าวว่าในการจัดการเรียนการสอนที่ครูผู้สอนต้องให้ความสนใจเพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนประกอบด้วย 1) จุดประสงค์การเรียนการสอน จุดประสงค์การเรียนการสอนคือ ความคาดหวังของการจัดกระบวนการเรียนการสอน ที่ต้องการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนั้นจุดประสงค์การเรียนการสอนจึงมีความชัดเจนกว่าจุดประสงค์ของหลักสูตร และรายวิชา จุดประสงค์จะระบุว่าให้ผู้เรียนบรรลุถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ในระดับใดเพื่อที่จะสามารถทำการประเมินตรวจสอบได้ว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นไปตามเป้าหมายจริงหรือไม่ ถ้าไม่เป็นไปตามเป้าหมายจะมีวิธีการตรวจสอบปรับแก้กระบวนการเรียนการสอนอย่างไร 2) เนื้อหาสาระ เนื้อหาสาระเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้การเลือกเนื้อหาสาระที่จะนำมาสอนนั้นจำเป็นต้องคำนึงถึงความยากง่ายให้พอเหมาะกับความสามารถของผู้เรียน และขณะเดียวกันต้องให้มีความต่อเนื่องกับความรู้พื้นฐานเดิมของผู้เรียนด้วย ซึ่งเนื้อหาสาระสามารถจำแนกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ ข้อเท็จจริง ความคิดรวบยอด และหลักการหรือเหตุผล และดังที่สงบ ลักษณะ (2552, หน้า 4-5) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนการสอนไว้คือ 1) ครูหรือผู้สอนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการสอน เพราะจะทำให้การสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการเตรียมการสอนของครูจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง คุณภาพของผู้เรียนนั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับคุณภาพในการสอนของครูโดยตรง ดังนั้นครูจะต้องรู้จักปรับปรุงเทคนิคการสอนและวิธีการสอนให้เหมาะสมกับเนื้อหาในแต่ละเรื่องที่จะสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้มากที่สุด 2) วิธีสอน วิธีการที่ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอน รวมทั้งใช้เทคนิคการสอน เนื้อหาวิชา และสื่อการสอน เพื่อที่จะให้บรรลุจุดประสงค์ของการสอน ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้นั้น ผู้สอนจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเทคนิควิธีสอนแบบต่างๆทั้งนี้เพราะเทคนิควิธีการสอนแต่ละอย่างจะเหมาะสมและใช้ได้ดีเฉพาะเนื้อหาวิชาหนึ่ง หรือกลุ่มผู้เรียน กลุ่มหนึ่งเท่านั้นซึ่งอาจได้ผลไม่ดีเท่าที่ควรกับวิชาอื่น หรือกับผู้เรียนอีกกลุ่มก็ได้ ดังนั้นผู้สอนจะต้องศึกษาผู้เรียนเพื่อให้ทราบถึงธรรมชาติของผู้เรียน เพื่อที่จะเลือกใช้วิธีสอนได้อย่างเหมาะสมกับวิชาและสภาพกลุ่มของผู้เรียน 3) สื่อการสอน สื่อการสอนจัดว่าเป็นองค์ประกอบของการเรียนการสอนเป็นตัวกลางที่ช่วยให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จตามจุดประสงค์ของการสอนได้รวดเร็วขึ้น ปัจจุบันสื่อการสอน

หมายถึง วัตถุประสงค์ของ บุคคล ตลอดจนเทคนิคและวิธีการซึ่งสามารถเป็นตัวกลางทำให้การเรียนการสอนบรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งเอาไว้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์กับการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 อันเป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เป็นฐานแห่งความสำเร็จ ประกอบไปด้วย หัวข้อธรรม 4 ประการ ได้แก่ 1) ฉันทะ ความพอใจ 2) วิริยะ ความเพียรพยายาม 3) จิตตะ ความจดจ่อ 4) วิมังสา การตรวจสอบ อันเป็นหลักพุทธธรรมที่มีความสำคัญกับการจัดการเรียนการสอนประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) (2549, หน้า 842) ได้กล่าวไว้ว่า หลักอิทธิบาท เป็นธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือแปลง่ายๆ ว่า ทางแห่งความสำเร็จมี 4 อย่าง คือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝึ ใช้ปัญญาสอบสวน และดังที่ ปิ่น มุทุกันต์ (2518, หน้า 194) ได้กล่าวว่า อิทธิบาททั้ง 4 เป็นหลักการทำงานของพระพุทธเจ้า และเป็นหลักที่นำพระองค์ให้บรรลุความสำเร็จอย่างงดงามทั้งในด้านการศึกษาและการปฏิบัติงานทางโลก ทั้งในการค้นคว้าหาโมกขธรรมอันละเอียดลึกซึ้ง ทั้งในการเผยแผ่ศาสนาแก่ชาวโลกจนมีผู้ยอมรับนับถืออย่างกว้างขวาง และดังที่กัญญลักษณ จันทรวินิจฉัย, สมศักดิ์ บุญปุ, พระมหาญาณวฑฒน์ ฐิตวฑฒโน (2562, หน้า 59-70) ได้ทำการวิจัยพบว่า อิทธิบาท คือ ธรรมให้ถึงความสำเร็จ เป็นหลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ 4 ประการ ได้แก่ 1) ฉันทะ คือ รักงาน มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ หรือเพียงเพราะอย่างได้รางวัลหรือผลกำไร 2) วิริยะ คือ สู้งาน พากเพียรทำ ขยัน หมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าว ไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ 3) จิตตะ คือ ใส่ใจงาน เอาจิตฝึกฝึ ตั้งจิต รับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นเสมอ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ และ 4) วิมังสา คือ ทำงานด้วยปัญญา หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

องค์ความรู้การวิจัย

องค์ความรู้การวิจัยเป็นกระบวนการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา เป็นกระบวนการบูรณาหลักพุทธธรรม คือ อิทธิบาท 4 กับการจัดการเรียนการสอน 4 ด้าน สรุปองค์ความรู้การวิจัยเป็น LID LID อธิบายได้ดังนี้

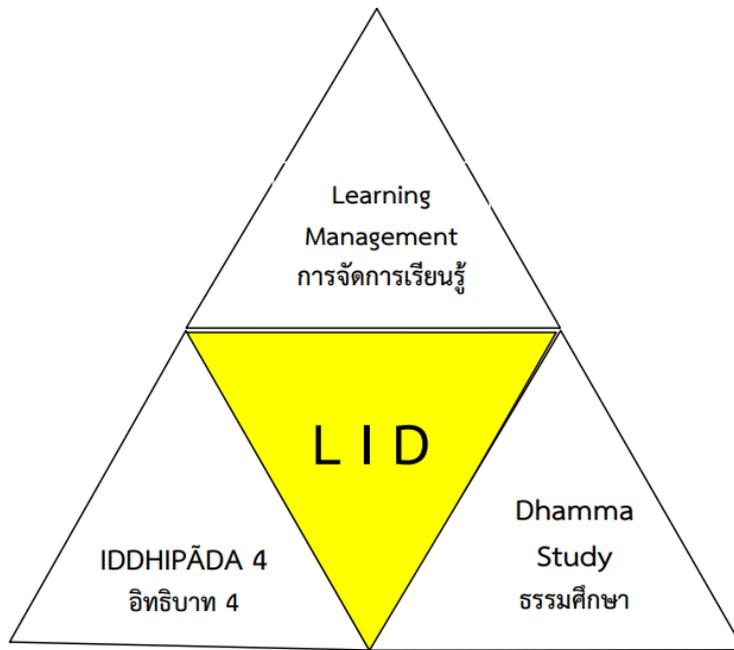
กระบวนการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา สรุปเป็น LID โดยมีหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

L = Learning Management เป็นการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาใน 4 ด้าน คือ 1) ด้านเนื้อหาวิชาและวิธีการสอน 2) ด้านการบริหารทั่วไป 3) ด้านครูผู้สอน 4) ด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก

I = IDDHIPĀDA 4 เป็นแนวทางการนำเสนอกการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาสู่ตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย 1) ด้านฉันทะ (ความพอใจ) 2) ด้านวิริยะ (ความเพียรพยายาม) 3) ด้านจิตตะ (ความจดจ่อ) และ 4) ด้านวิมังสา (การตรวจสอบ)

D = Dhamma Study เป็นหลักสูตรธรรมศึกษา การจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาควรควรมีส่วนร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ครู กรรมการสถานศึกษา พระสงฆ์ ผู้ปกครอง นักเรียน และชุมชน
สรุปลงค์ความรู้การวิจัยเป็น LID ดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การวิจัย LID

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ด้านฉันทะ ผู้บริหารโรงเรียนควรมีการอบรมปลูกฝังจิตสำนึกให้มีความพอใจในโรงเรียนหรือศึกษาดูงานโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินงาน และควรสร้างทีมงานที่มีคุณสมบัติตามลักษณะงานนั้นๆ เพื่อให้โอกาสในการสร้างสรรค์งานและเกิดความพอใจในการปฏิบัติงาน

1.2 ด้านวิริยะ ผู้บริหารโรงเรียนควรมีการซักถามถึงปัญหาและเสริมแรงกระตุ้นให้กับบุคลากรเพื่อให้มีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ เอาใจใส่ในการบริหารงาน เกิดปัญหา ร่วมกันแก้ไขไม่ทอดทิ้งกันจนกว่างานจะประสบความสำเร็จจุลวงไปด้วยดี ทั้งนี้ ผู้บริหารโรงเรียนควรพัฒนาให้บุคลากรมีความรู้ความสามารถด้านการบริหารจัดการ โดยการจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีที่บุคลากรต้องการ

1.3 ด้านจิตตะ ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องยึดหลักธรรมเข้ามาปฏิบัติอย่างเอาใจใส่ในสิ่งนั้นๆ สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน และควรสนับสนุนให้ผู้ดำเนินงานเสนอความคิดเห็นที่เพิ่มประสิทธิภาพในงานที่ปฏิบัติเพื่อพัฒนาและปรับปรุงพฤติกรรมต่อความรู้ใหม่ๆ อย่างเป็นระบบ ศึกษาผลงานที่ประสบผลสำเร็จ มาพัฒนางานให้เหมาะสมกับสถานศึกษา

1.4 ด้านวิมังสา ผู้บริหารโรงเรียนควรมีการวางแผนการปฏิบัติงานอย่างมีระบบยึดตามระเบียบเพื่อให้สถานศึกษามีประสิทธิภาพ และควรมีการตรวจสอบและประเมินผลการตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาในการทำวิจัยที่กำหนดขอบเขตของพื้นที่ที่วิจัยให้แคบลงกว่านี้ ควรกำหนดเป็นเฉพาะเขตพื้นที่การศึกษา เท่านั้น

2.2 ควรศึกษาการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น สังคหวัตถุ 4 ไตรสิกขา เป็นต้น มาใช้ร่วมกับการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา

2.3 ควรศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา เช่น การมีส่วนร่วม การพัฒนาการบริหาร เป็นต้น

2.4 ควรนำผลการวิจัยที่ได้ไปประยุกต์ในโรงเรียน หรือหน่วยงานต่อไป เพื่อจะได้พิจารณาผลสัมฤทธิ์ในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2550). **คู่มือดำเนินงานตามโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2562**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กัญญลักษณ์ จันทรวินิจฉัย, สมศักดิ์ บุญปุ, พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน. (2562). แนวทางส่งเสริมการบริหารงานวิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ นนทบุรี. **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. 6(1). 59-70.
- ชัยยงค์ พรหมวงศ์. (2551). **เอกสารประกอบการพัฒนาหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2552). **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: บิซิเนสฮาร์แอนด์ดี.
- ธีระพร อายุวัฒน์. (2552) **แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศในการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็ก**. ศูนย์นิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2558). **วิจัยเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์นการพิมพ์.
- ประภาส สีหอำไพ. (2553). **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิ่น มุกกันต์. (2518). **บันทึกธรรม ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เมตตา ภิรมย์ภักดี. (2548). **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: สาระไทย.
- วรวิทย์ วศินสรการ. (2550). **คนกับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์.

- วัฒนาพร ระงับทุกข์. (2551). การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เลิฟแอนด์ลิฟเพรส.
- ศุภลักษณ์ เศษระพานิช. (2550). การพัฒนาระบบการบริหารที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศของสถานศึกษาเอกชน. ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สงบ ลักษณะ. (2552). การวิจัยหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช.
- Lethwood K., Leonard L. and Sharratt L. (1998). Conditions Fostering Organizational Learning in School. *Education Administration Quarterly*. 34.
- Sallis E. and Jones G. (2002). *Knowledge Management in Education*. London: Kogan page.
- Wicklund D. (2003). Individust learning versus cooperative learning in a University Spreadsheet Application Class. *Dissertation Abstracts International*, 63(10).